

Στην μνήμη της Κλαίρης Συνοδινού

Ψυχαναλυτικές διαδρομές

5 Μαΐου 2018

Στοά του Βιβλίου

Η Κλαίρη Συνοδινου δεν ήταν μια συνηθισμένη ψυχαναλύτρια, δεν ήταν ένας συνηθισμένος άνθρωπος, αν υπάρχει αυθεντικά αυτό το είδος, του συνηθισμένου ανθρώπου...

Όταν την θυμάμαι φέρνω στο νου μου τους ιδιαίτερους τρόπους της, την κίνησή της, να εμφανίζεται αθόρυβα στον χώρο και να σου κλείνει το μάτι από την άλλη άκρη του δωματίου. Το ντύσιμό της, ξεχωριστό, την φωνή της. Καθισμένες με τα χαρτιά σκόρπια πάνω στους καναπέδες να παιδευόμαστε να βρούμε ένα νόημα ή μια διατύπωση, και στο τέλος να μας πιάνουν ασταμάτητα γέλια από την κούραση και την απελπισία. Ένοιωθα πολύ άνετα να συζητάω μαζί της ότι δημοσίευα, και να δέχομαι τα κοφτά πολλές φορές σχόλια της ή την λάμψη στο πρόσωπό της όταν κάτι της άρεσε. Δεν ξεχνάω ακόμα τα αγαπημένα της αρωματικά τσάγια. Την ένταση της οργής της. Την κλινική της διαίσθηση. Την ταραχή της όταν έπαιρνε το λόγο δημόσια. Και την αγωνία της στο τέλος.

Την θυμάμαι όπως θυμόμαστε πάντα τους ανθρώπους, μέσα από αυτό που τους ξεχωρίζει.

Όταν μιλάς για κάποιον που έχει φύγει από τη ζωή, για κάποιον που πέθανε, μιλάς και για σένα. Και αυτό μπορεί να το αισθάνεσαι ως υβρι ή ως σφετερισμό. Η ενοχή που έχουμε για τον θάνατο του άλλου είναι αναπόφευκτη. Λέει ο Φρόυντ: «ο καλιεργημένος άνθρωπος δεν θα δώσει (πρόθυμα) μια θέση στο θάνατο του άλλου στις σκέψεις του, χωρίς να φαίνεται στον εαυτό του σκληρός ή κακός».

Μπορεί ακόμα να αισθάνεσαι σαν να μιλάς πίσω από την πλάτη του.

Κινδυνεύεις εν' ολίγοις να συμπεριφερθείς σαν ο φίλος σου πεθαίνοντας να

μην ανήκει πια στον εαυτό του, σαν να ανήκει (επιτέλους;) στους άλλους. Από γνωστός άγνωστος, από αγαπημένος ξένος, γίνεται δικός σου. Δεν είναι αλήθεια αυτό. Ο άνθρωπος παραμένει ένα αίνιγμα για τον άλλον. Και ο ίδιος και το πέρασμά του στη ζωή. Θα μπορούσε να είχε ζήσει αλλιώς, έτσι που η κάθε ζωή επινοείται, έτσι όπως είμαστε όλοι ένας συνδυασμός των συγκυριών, του τυχαίου, και των ψυχικών μας κινήσεων.

Η Κλαίρη είχε πολλούς φίλους, ήταν και δική μου φίλη, τα τελευταία χρόνια πιο στενή. Έκανα έναν πρόχειρο υπολογισμό: την ξέρω ίσως πάνω από 35 χρόνια, μετράω από την πρώτη φορά που θυμάμαι να την είδα, πολύ αργότερα συνδεθήκαμε παραπάνω. Την γνώρισα και δεν την γνώριζα, όπως είπα. Ότι και να πω για εκείνην θα περιλαμβάνει την αναζήτηση ενός κομματιού του εαυτού μου που πήρε μαζί της ανεπιστρεπτί.... Αυτό που ο καθένας μας έχει υπάρξει για τον άλλον (τι (ποιός) ήμουν για τον άλλον;). Επίσης η πραγματικότητα του θανάτου χτυπάει κατά κράτος το ακανθώδες σημείο του ναρκισσισμού, την αθανασία του εγώ (προς στιγμή μόνο γιατί με την πρώτη ευκαιρία ξαναγινόμαστε αθάνατοι). Μια αθανασία που το εγώ δανείζει και στα αντικείμενα της αγάπης του.

Το πένθος προσωπικό για τον καθένα, αφορά και την κοινότητα. Ημερίδες σαν την σημερινή που έχουν να κάνουν με την ενόρμηση ζωής επιτρέπουν να επανέλθει η εσωτερική συνοχή στην κοινότητα των ψυχαναλυτών την οποία διέρρηξε με έναν τρόπο, η εισβολή της πραγματικότητας του θανάτου ενός δικού μας.

Σκέφτομαι την Κλαίρη στην προκυμαία του Βόλου της δεκαετίας του 50, 60, τις φάρσες που έστηνε μαζί με τα αδέρφια της, τις φιλανθρωπίες της μητερας της, τον πατέρα της με το αμάξι και τον σωφέρ, το γωνιακό σπίτι με τα γασεμιά. Στο Βόλο αλλά και στο Παρίσι από την άρχη της δεκαετίας του 70, και στο κέντρο των Αθηνών όπου ζούσε, ακόμα και στα εξωτικά της ταξίδια. Κρατούσε όλες αυτές τις πλευρές, αυτές τις γεωγραφίες, ζωντανές, παρούσες και συνυπάρχουσες, (σχεδόν απένθητες), αλλά και άλλες που είχαν να κάνουν με άλλα δικά της ενδιαφέροντα, πέραν από αυτά που μοιραζόμασταν. Ήταν μαζί και πρωτοποριακή και συντηρητική, με την έννοια της διατήρησης των πραγμάτων. Μετάλλαξε για παράδειγμα την φιλανθρωπική

δραστηριότητα που έμαθε από την οικογένειά της σε ψυχαναλυτικό έργο, αυτό ήταν ένα τεράστιο άλμα, «άλμα μιας γενιάς» θα έλεγα, αλλά δεν άφησε ποτέ τις αγαθοεργίες, με συγκεκριμένες πράξεις, με προσφορά.

Την έχω στο νου μου επίσης σαν ένα συνδυασμό σοβαρότητας, σχεδόν αυστηρότητας, και ακούραστης παιδικότητας. Έχουμε γελάσει πολύ μαζί!

Και μετά σκέφτομαι τον θάνατο. Ότι οι άνθρωποι περνούν και φεύγουν, ακουμπούν το έδαφος για κάποιες δεκαετίες και μετά εκτοξεύονται, χάνονται στο πουθενά. Μένουν μόνο στην μνήμη αυτών που τους συνάντησαν, ως έργο και ως απουσία.

Ο Georges Brassens σε ένα τραγούδι του μιλάει για την «τρύπα στο νερό» που αφήνει ο καθένας πεθαίνοντας, ίχνος της βουτιάς του μέσα στη ζωή. Κι εκείνοι που θυμούνται αυτόν που πέθανε κρατάνε για πάντα αυτήν την τρύπα ανοικτή. Παράδοξο που μας δίνει όλη την ματαιότητα αλλά και την αξία της ζωής, μια τρύπα στο νερό, δεν είναι λίγο...

Στο τραγούδι του Georges Brassens η φιλία είναι ένα πλοίο που το λένε «οι φίλοι πάνω απ' όλα». Les Copains d'abord. Ωραία μεταφορά, les copains d'abord, συνηχεί με το les copains a bord, «οι φίλοι μέσα στο σκάφος». Περιγράφει αυτούς τους φίλους: δεν ήταν τίποτα φίλοι πολυτελείας, ή σαν τους μικρούς Κάστορα και Πολυδεύκη. Ούτε σαν την φιλοσοφική φιλία του Montaigne και του La Boetie. Δεν ήταν αγγελικές ψυχές. Έκαναν χοντρά αστεία, έριχναν μπουνιές για πλάκα ο ένας στον άλλον. Ούτε κολασμένοι ήταν. Αγαπιώντουσαν όμως, με ανοιχτά πανιά, σε full speed. Με ανοιχτή καρδιά. Μόλις κάτι πήγαινε στραβά, η φιλία αναλάμβανε υπηρεσία. Όταν κινδύνευαν και έστελναν σήματα sos οι φίλοι ήταν πάντα εκεί. Στο Ραντεβού των φίλων δεν υπήρχαν στησίματα. Αν κάποιος έλειπε από το σκάφος, ήταν γιατί είχε πεθάνει. Όμως ποτέ των ποτών η τρύπα που είχε ανοίξει μέσα στο νερό δεν έκλεινε. 100 χρόνια μετά ο φίλος εξακολουθούσε να λείπει.

(Μουσική) <https://youtu.be/L9oEcWFjF3M>

Δεν μπορούμε να ξεχάσουμε τους νεκρούς μας και για έναν λόγο παραπάνω, αν τους ξεχάσουμε δεν θα ξέρουμε πια αν εμείς οι ίδιοι είμαστε ακόμα ζωντανοί ή νεκροί...

Η τρύπα, αυτό που μένει όταν κάποιος φεύγει, είναι κάτι άδειο, μια έλλειψη, δεν είναι όμως κάτι κενό. Η έλλειψη που μας άφησε η Κλαίρη είναι γεμάτη εικόνες, από την σταθερή παρουσία της, από λόγια, συναισθήματα, πιο πολλά απ' όσα φανταζόμασταν, γι αυτό σήμερα μπορούμε να μιλάμε για εκείνην .

Λίγο πριν πεθάνει μια μέρα, στο νοσοκομείο, μας είπε: «σήμερα έκανα κάτι πολύ δύσκολο, έγραψα στους ασθενείς μου»... Δεν ξέρω τι ακριβώς τους έγραψε, ξέρω ότι τους έδωσε το όνομα ενός αναλυτή με τον οποίο θα μιλούσαν σε παν ενδεχόμενο.

Οι φίλοι μας μαθαίνουν για τη ζωή, ίσως να μας μαθαίνουν και για τον θάνατο, αν είναι αυτό κάτι που μαθαίνεται...

Ο θάνατος του ψυχαναλυτή είναι ένα αδικαιολόγητο χτύπημα. Διότι δεν μπορεί να υπάρξει ανάλυση χωρίς να έχεις το αίσθημα της αιωνιότητας μπροστά σου. Ο αναλυόμενος πρέπει να μπορεί να παίξει, με όλες τις ενορμήσεις ζωής και θανάτου ατιμώρητα. Αυτός που καλείται να ξαναθυμηθεί την ιστορία του μέχρι τα βάθη των παιδικών βιωμάτων πρέπει να αισθάνεται ότι μπορεί να πάει όσο πιο μακριά και για όσο καιρό του χρειάζεται στην εξερεύνηση του ψυχισμού του, μέσα σε ένα ασυνήθιστο πλαίσιο που τοποθετείται κατά κάποιον τρόπο εκτός χρόνου. Με τον θάνατο του αναλυτή του όλα αυτά αναστατώνονται. Χάνει αυτόν που εξασφάλιζε την συνέχεια, την μονιμότητα, της ψυχικής του ζωής. Είχε πάει σε ένα μέρος προστατευμένο όπου τα τραύματα του μπορούσαν να εισακουσθούν και να ξεπερασθούν, και το μέρος αυτό γίνεται παράγων τραυματισμού. Βρίσκεται μόνος αντιμέτωπος με ένα απότομο κάλεσμα της πραγματικότητας.

Πως να χαιρετίσεις τον αναλυτή σου που πεθαίνει πριν λυθεί ο μεταβιβαστικός δεσμός; Ο θάνατος από την άλλη σε εμποδίζει να τον αφήσεις. Ο θάνατος εκτός του ότι δεν αντιστοιχεί σε μια ψυχική διαδικασία ρευστοποίησης, λύσης, της μεταβίβασης, όπως θα συμβεί κανονικά στο τέλος μιας ανάλυσης, μπορεί να αναζωπυρώσει την μεταβίβαση, να φτιάξει μια αιώνια μεταβίβαση, αθάνατη.

Μπορεί ο αναλυτής να εισάγει στην μεταβίβαση τον θάνατό του;. Πώς μπορείς να μην αρνείσαι την προοπτική αυτή και ταυτόχρονα να μην την αφήσεις να καταστρέψει την αναλυτική διαδικασία;

Αν είναι ένα ερώτημα «τι κάνεις σε περίπτωση αρρώστιας». Το άλλο ερώτημα είναι: «τι κάνεις μετά», όταν ένας αναλυτής πεθάνει.

Μου περιέγραφε μια συνάδελφος στη Γαλλία πώς αντιμετώπισε τους ασθενείς μιας αναλύτριας που πέθανε ξαφνικά. Αυτή η συνάδελφος (με άλλους δύο νομίζω) ανέλαβε να επικοινωνήσει με τους ασθενείς εκείνης που πέθανε, να τους αναγγείλει τον θάνατο και να τους δει όσες φορές χρειαζόταν, υπό έναν όρο: σε καμμία περίπτωση να μην είναι εκείνη η αναλύτρια που θα τους αναλάμβανε (εφόσον είχαν αίτημα για νέα ανάλυση...). Με ενδιέφερε πολύ αυτή η στάση που με τόση προσοχή φρόντιζε την μεταβίβασή του ασθενούς στην αναλύτρια που πέθανε. Αρνούμενη η συνάδελφος να αναλάβει εκείνη αυτούς τους ανθρώπους (παρ' ότι κάποιοι επέμεναν, και δεν ήθελαν να την αφήσουν, και διότι ήταν κάποιος που ήξερε την αναλύτριά τους), τους βοήθησε να την αφήσουν. Αυτοί οι άνθρωποι είχαν αντιμετωπίσει μια απότομη εγκατάλειψη, κάποιος τους είχε αφήσει, είχαν υπάρξει θύματα εγκατάλειψης. Λέω επίτηδες «θύματα», γιατί είναι μια λέξη που χρησιμοποιείται πολύ. Και για να πω ότι εδώ δεν υπάρχει κανένα θύμα, εκτός από τον νεκρό... Και αν υπάρχει θύμα τότε πρέπει να γίνει μια ψυχική εργασία για να αφήσει κάποιος αυτή τη θέση, ή για να δει σε ποια διαδοχή θυματοποιήσεων εντάσσεται ο θάνατος αυτός.

Η αναλύτρια αυτή με βοήθησε να καταλάβω πολλά. Η ίδια ήξερε να εγκαταστήσει μια σφήνα ανάμεσα στο μέσα και στο έξω, και να κρατήσει την πόρτα μισάνοιχτη ανάμεσα στον αναλυτή που πέθανε και στο μέλλον.

Αυτή η στάση του ενδιάμεσου, της σφήνας, αναγνωρίζει ότι ο θάνατος δεν διακόπτει την μεταβίβαση, ότι μετά το θάνατο, ο αναλυτής παραμένει ο αναλυτής, ωστόσο η αναλυτική διαδικασία απαιτεί μια σχέση με έναν πραγματικό αναλυτή, και ότι αυτά τα δυο πράγματα μαζί διατηρούν και την αναλυτική και την ανθρώπινη διάσταση.

Η ανάλυση είναι το πλαίσιο αλλά δεν είναι μόνο το πλαίσιο. Όταν ένας θάνατος τινάζει το πλαίσιο στον αέρα η ανάλυση δεν τινάζεται υποχρεωτικά στον αέρα, ειδικά αν ο αναλυόμενος δεν σπεύσει να καλύψει το shock, το πένθος, μια άμεση επανεκκίνηση της ανάλυσης. Χρειάζεται πάντα κάποιος χρόνος, όχι ο ίδιος για όλους, ώστε να μην οδηγηθεί κανείς στον τάφο μαζί με τον αναλυτή του, ούτε να εξιδανικεύσει τον απόντα αναλυτή, και να μπορέσει να απευθυνθεί πραγματικά σε κάποιον άλλον.

Κάποιοι θα πάνε σε αυτόν τον ενδιαμέσο για να μιλήσουν για τον αναλυτή τους, να καταλάβουν τον θάνατό του, την διαδρομή τους μαζί του. Για κάποιους θα είναι ζωτικής σημασίας να ξαναβρούν άμεσα έναν αναλυτή, για άλλους είναι νωρίς ακόμα. Πολλοί θα ζήσουν την απώλεια εκείνου που ήταν μάρτυρας της ζωής τους ως κάτι τρομερό, σαν έναν ακρωτηριασμό. Άλλοι θα μιλήσουν για μια μοναδική σχέση, διαφορετική από εκείνην με τους αγαπημένους τους. Θα θελήσουν να την προσδιορίσουν, να μιλήσουν γι αυτή. Όσο εκείνος που στήριζε αυτή τη σχέση ήταν παρών δεν την σκεφτόντουσαν, αλλά τώρα που δεν υπάρχει πια θέλουν κάτι να καταλάβουν. Άλλοι θα αισθανθούν μόνοι με κάτι που δεν μπορούν να μεταδώσουν στο περιβάλλον τους. Πώς να μιλήσουν, για κάτι τόσο προσωπικό; Τι θα καταλάβουν όσοι δεν είχαν ποτέ μια αναλυτική εμπειρία;

Έχει να κάνει με το μικρό κομμάτι του εαυτού που έφυγε μαζί με τον αποθανόντα, αλλά και το κομμάτι του εαυτού τους που ίσως να ήθελαν να του δώσουν (ένα αντικείμενο, ένα γράμμα, μια κουβέντα) για να κάνουν τον χωρισμό πιο ανεκτό, πιο προσιτό. Το στερούνται και αυτό τους φαίνεται ακόμα πιο απάνθρωπο.

Δεν ξέρω αν οι ψυχαναλυτές είναι πιο καλά προετοιμασμένοι από τους άλλους για το θάνατο, δεν είμαι καθόλου σίγουρη, η ψυχανάλυση όμως μας δίνει τα εργαλεία. Διότι ψυχανάλυση είναι και μια μετάδοση, και ότι μεταδίδεται διατηρείται στη ζωή, ως συνέχεια, όπως τα παιδιά μας διαιωνίζουν κάτι από εμάς. Αυτό που μεταδίδεται στην ψυχανάλυση δεν είναι τόσο ένα περιεχόμενο, αλλά μια στάση. Η στάση της εξορίας από το πρωταρχικό αντικείμενο, από τον χαμένο παράδεισο. Από τον αναλυτή του κάποιος

παίρνει την δυνατότητα μετάθεσης, και κυρίως το ερώτημα «που βρίσκομαι για τον άλλον και που βρίσκεται ο άλλος γα μένα».

Η σχέση των ψυχαναλυτών με το ενδεχόμενο – δηλαδή την βεβαιότητα που αρνούμαστε –του θανάτου τους είναι ένα μεγάλο κεφάλαιο. Διότι όπως ο καθένας στο ασυνείδητό του, έτσι και ο αναλυτής, αγνοεί ότι είναι θνητός. Υπάρχει ίσως στους αναλυτές σε κάποιο βαθμό διαδεδομένη η ασυνείδητη ιδέα ότι η ψυχανάλυση δίνει ένα είδος αθανασίας, καμιά φορά αυτή η ιδέα στηρίζεται σε συνειδητό επίπεδο στην εμπειρία των ψυχοσωματιστών, ότι η ψυχική εργασία προστατεύει από τις σωματωποιήσεις και σωματώσεις, δίνοντας ένα είδος ανοσίας, που μας καθιστά άτρωτους. Έτσι η αρρώστια, η τα γηρατειά συνιστούν για τον αναλυτή ένα διπλό ναρκισσιστικό πλήγμα, ως προς την σωματική του ακεραιότητα και ως προς τις αυταπάτες του για την προστατευτική αξία της ανάλυσης του σε ψυχοσωματικό επίπεδο.

Ο αναλυτής σε αυτήν την περίπτωση είναι αντιμέτωπος με δυο προτάγματα: αφενός να παραμείνει αναλυτής ενώ δεν μπορεί όταν η λειτουργία του είναι πληγωμένη, και αφετέρου να εισάγει ένα «ξένο σώμα» λέει ο Paul Denis – ψυχαναλυτικά ξένο- στο νου του ασθενή του λόγω της απρόβλεπτης διακοπής, είτε ο ασθενής ξέρει τον λόγο της διακοπής είτε όχι. Ο ασθενής από την πλευρά του είναι σε μια συνθήκη διπλού δεσμού γιατί οι φαντασιώσεις του συναντούν μια πραγματικότητα που τον στερεί από την συνθήκη μέσα στην οποία θα τις επεξεργαζόταν. Δίνοντας τέλος ο αναλυτής πληροφορίες για την κατάσταση του τροποποιεί την αρχή της εγκράτειας. Η ανατροπή των ρόλων και η εγκατάλειψη της ουδετερότητας και της εγκράτειας που μόνο αυτή θα άφηνε τον αναλυόμενο να φανταστεί, ανοίγει τον γλιστερό πάντα δρόμο της αποπλάνησης, της σαγήνης.

Το ζήτημα λοιπόν δεν είναι αν θα αρνηθούμε την πραγματικότητα των γεγονότων που έχουν επιπτώσεις στην αναλυτική διαδικασία, και δεν λέω ότι αναλυτής και αναλυόμενοι δεν έχουν την δυνατότητα να αντιληφθούν την πραγματικότητα. Αλλά ότι το πραγματικό για κάθε ασθενή είναι αυτό που παρατηρεί, νοιώθει, σκέφτεται, επιθυμεί, φοβάται, φαντάζεται και το επιλύει με το ψυχικό του όργανο του που έχει και μια σημαντική ασυνείδητη παράμετρο. Το ίδιο ισχύει και για τον αναλυτή, με τις δικές του αγωνίες, φαντασιώσεις,

παλινδρομήσεις. Ο αναλυτής στο πλησίασμα του θανάτου, της αρχής της πραγματικότητας, μπορεί να σταματήσει εγκαίρως. Είναι ένα πένθος κι αυτό του εαυτού του και της ευχαρίστησης που του δίνει η αναλυτική εργασία. Μπορεί όμως προκειμένου να μην τον φάει ο Χρόνος (ο Χάρος, ο «ευνουχιστής»...), να αρνηθεί την μοίρα του, να ταυτιστεί με τον χρόνο και να τρέφεται από τα παιδιά του. Να γίνει ένας Χρόνος που τρώει τα παιδιά του, αθάνατος.

Συνοπτικά θα λέγαμε: ο ψυχαναλυτής ζει μια διχοτόμηση, από την μια είναι ο άνθρωπος του άχρονου, άρα και του αθάνατου, και από την άλλη είναι θνητός και φθαρτός. Αν έλθει η στιγμή που η μια πλευρά δεν αναγνωρίζει την άλλη, τότε, ιδεωδώς, η πρωτόγονη ορδή, η ομάδα των ψυχαναλυτών, μας λέει πάλι ο Paul Denis, θα παρέμβει, για να πάψει αυτή η διχοτόμηση που είναι ζημιογόνος για τους ασθενείς.

Επιστρέφω στην Κλαίρη.

Για να δείτε πόσο ανατρεπτική ήταν ώρες- ώρες η φιλενάδα μας. Ακούστε τι απαντάει, σε μια συνέντευξή της, στις στερεότυπες ερωτήσεις που απευθύνονται συχνά στους «ψυ», για το «πως αντιμετωπίζουμε την κρίση». Πόσο απενοχοποιητική είναι, πόσο ανεκτική και γενναιόδωρη. Μακριά από νουθεσίες και ηρωισμούς.

«Εάν έχει κάποιος τη δύναμη να ενεργοποιηθεί για να αποφύγει και να ξεφύγει από τις αρνητικές ψυχολογικές επιπτώσεις, από την απειλή ή τον δρόμο που η μοίρα τον κάλεσε, θα βρει κάποια λύση. Εάν όμως όχι, ας προσπαθήσει όσο μπορεί να προσαρμοστεί. Το φυσικό περιβάλλον είναι επίσης θεραπεία και βάλαμο στην ψυχή». Και λίγο παρακάτω: «Το ψυχικό σθένος, αυτή η απαντοχή στις δυσκολίες μπορεί να προκληθεί στη συνάντησή του με τον συνάνθρωπό του μέσα από την αγάπη, τη φιλία και την συμπαράσταση.»

Αριέλλα Ασέρ